

Свинаренко Радіон Миколайович

кандидат психологічних наук, доцент,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

кафедра загальної та соціальної психології

ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТАМИ ВЛАСНОГО ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті розглянуто головні часові особливості реалізації студентами власного особистісного потенціалу. Показано можливість виокремлення чотирьох її типів: активного, пасивного, соціального та екзистенціального. Виявлено та проаналізовано відмінності в самореалізації студентів різних спеціальностей.

Ключові слова: самореалізація, часова орієнтація, потенціал.

Проблема самореалізації студентської молоді є однією з головних проблем, що останнім часом цікавить багатьох дослідників. З одного боку, це обумовлено змінами в системі освіти із більшою орієнтацією на самостійність, активність та відповідальність студента, а з іншого боку, в цілому трансформаційні зміни в суспільстві потребують від громадян більшої самостійності у власній самоорганізації.

Крім того, процес самореалізації відбувається саме в часі, її особливості глибоко пов'язані із вмінням розуміти та рефлексувати хід часу, однак серед багатьох існуючих досліджень самореалізації молоді [1; 4; 6] часова складова залишається мало розкритою, її вивчення й стало завданням нашого дослідження.

Раніше нами було показано, що індивіди в залежності від особливостей потенціалу самореалізації можуть бути об'єднані в чотири групи: «екзистенціальної», «активного саморозвитку», «пасивного саморозвитку», «соціальної» [3], кожному з них, на нашу думку, притаманний відповідний тип часової складової. Особливістю типу «активного саморозвитку» є те, що для нього притаманне динамічне уявлення про час, тобто здатність жити сьогоднішнім; навпаки, для типу самореалізації із «пасивним» типом не притаманне жити сьогоднішнім, вони полюбляють споглядати за часом, бояться відповідальності, є несміливими. Для «соціальної» типу потенціалу самореалізації характерно швидко реагувати на коментарі та сигнали інших людей, з'ясовувати суперечності та проблеми у стосунках, чутливо реагувати на критику.

Для вивчення особливостей самореалізації студентів нами було проведено дослідження, в якому прийняли участь 80 осіб — студентів 3-го курсу психологічного, філологічного та мікробіологічного факультетів, з якими було проведено дві методики «Самоактуалізації особистості» (САТ) Е. Шострома та «Часова орієнтація» (ЗТPI) Ф. Зімбардо.

Аналіз кореляційних показників за Пірсоном тестів ЗТPI та САТ дозволив виявити їх глибокий взаємозв'язок (табл. 1).

Таблиця 1

Кореляційний аналіз показників тестів ZTPІ та САТ

САТ \ ZTPІ	«минуле неагтивне»	«гедоністичне теперішнє»	«майбутнє»	«минуле позитивне»	«теперішнє фаталістичне»
(Тс) Орієнтація у часі	-0,493**	-0,041	-0,064	-0,029	-0,145
(І) Підтримка	-0,529**	0,348**	-0,103	-0,183	-0,195
(Sav) Ціннісна орієнтація	-0,519**	0,254*	0,106	-0,131	-0,203
(Ех) Гнучкість поведінки	-0,165	0,225*	-0,314**	-0,208	-0,002
(Fr) Сенситивність	-0,257*	0,436**	-0,156	0,028	0,004
(S) Спонтанність	-0,367**	0,279*	-0,202	-0,204	-0,205
(Sg) Самоповага	-0,558**	0,201	0,152	-0,115	-0,235*
(Sa) Самоприйняття	-0,495**	0,089	-0,019	-0,146	-0,218
(Sy) Синергія	-0,231*	0,135	0,090	0,038	-0,131
(А) Прийняття агресії	-0,228*	0,371**	-0,141	-0,196	-0,113
(С) Контактність	-0,436**	0,174	-0,124	-0,228*	-0,124
(Сog) Пізнавальні потреби	-0,432**	0,096	-0,094	-0,079	-0,339**
(Сг) Креативність	-0,385**	0,192	0,092	-0,319**	-0,242*

Примітка: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Як видно з таблиці, багато з показників тесту САТ негативно корелюють з «негативним ставленням до минулого» тесту ZTPІ. Як відомо, згідно уявленням про самореалізацію Е. Шострома та А. Маслоу, особистість, що самоактуалізується, повинна жити теперішнім, однак отримані результати трохи уточнюють цю закономірність. Так, молодь, що живе із негативним ставленням до минулого, мало спрямована на самореалізацію, на розкриття власного потенціалу, має малу самоповагу, є залежною, конформною від середовища, не є креативною, мало дружньою та не схильною до спілкування та взаємодії. Однак слід враховувати, що останнім часом на адресу прибічників концепції про потенціал самореалізації особистості, особливо в американській пресі, лунає докір про занадто позитивне гуманістичне ставлення до людини, що походить від певної ідеалізації її природи [7; 8], в цьому контексті отримані результати свідчать про те, що самореалізація може бути різною й не завжди відповідати поширеним уявленням про вірний «образ життя».

Крім того, з наведеної таблиці видно, що гедоністичне життя теперішнім добре корелює із сенситивністю та рефлексією власних потреб, малою агресивністю та самодостатністю й т. п.

Разом із тим, аналізуючи наявні показники кореляційних коефіцієнтів, слід враховувати, що результати були отримані на вибірці молоді, тому й виявлені закономірності ще потребують подальшого уточнення.

Проведений кластерний аналіз показників виконання тестів дозволив виокремити чотири відмінні між собою типи самореалізації, які, виходячи із змісту шкал, отримали відповідні назви: «соціальної самореалізації», «активної самореалізації», «пасивної самореалізації» та «екзистенційної самореалізації» (табл. 2).

Таблиця 2

Зміст чотирьох типів самореалізації

Шкали	Типи	«Соціальний»	«Активний»	«Екзистенційний»	«Пасивний»
(I) Підтримка		53,9	64,5	42,8	41,2
(Sa) Самосприйняття		11,8	15,1	9,7	6,6
(C) Контактність		11,2	14,1	7,0	8,2
(Fr) Сенситивність		6,8	7,6	4,4	6,4
(Cog) Пізнавальні потреби		5,3	6,4	5,5	4,4
(Sy) Синергія		4,3	5,0	4,2	3,8
(Sav) Ціннісні орієнтації		12,6	15,8	10,7	9,1
(Ex) Гнучкість поведінки		14,1	16,6	11,5	10,8
(A) Прийняття агресії		8,8	10,9	5,3	7,8
(S) Спонтанність		7,4	10,4	4,7	6,0
(Cr) Креативність		8,1	9,5	6,6	5,7
(Sr) Самоповага		10,7	12,6	9,4	7,0
«Компетентність у часі» (Tc)		8,6	11,6	8,8	6,7
«Теперішнє фаталістичне» (ZTP1)		2,9	2,2	2,7	3,1
«Минуле негативне» (ZTP1)		2,5	1,8	3,0	3,3

Найбільш явні відмінності, як видно з таблиці, спостерігаються у активного типу. Так, за всіма шкалами тесту самоактуалізації САТ: підтримка, самосприйняття, контактність, сенситивність, пізнавальні потреби, синергія, ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, прийняття агресії, спонтанність, креативність та самоповага в активного типу більші значення, ніж в соціального, екзистенційного та пасивного.

Як свідчать отримані показники, особам із активним типом більш притаманне бути незалежним у своїх вчинках, вони керуються в житті власними цілями, переконаннями, установками та принципами, що, однак, не означає ворожості до оточуючих і конфронтації з груповими нормами. Особи, яким притаманний активний тип самореалізації, в більшій мірі сприймають себе такими, якими вони є. Крім того, вони здатні до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно-насичених контактів з людьми навіть більше, ніж особи соціального типу, вони в більшій мірі віддають собі звіт у своїх потребах і почуттях, краще відчувають і рефлексують їх. Особи з активним типом самореалізації більшою мірою поділяють цінності, властиві самоактуалізуючій особистості, та гнучкіші в реалізації своїх цінностей в поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатні швидко й адекватно реагувати на мінливу ситуацію. Вони здатні спонтанно і безпосередньо висловлювати свої почуття, суб'єкт не боїться вести себе природно і розкуто. Здатні до цілісного сприйняття світу і людей.

Що стосується осіб з соціальним типом, то тут трошки інша ситуація. Навпаки, соціальний тип має вищий ступінь залежності, конформності, несамостійності. Особи із соціальним типом меншою мірою поділяють цінності, властиві самоактуалізуючій особистості, та менш гнучкі в реалізації своїх цінностей в поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, не здатні швидко й адекватно реагувати на мінливу ситуацію. Вони в меншій мірі здатні спонтанно і безпосередньо висловлювати свої почуття, суб'єкт бо-

їться вести себе природно і розкуто, демонструвати оточуючим свої емоції. Особи цього типу менш здатні цінувати свої переваги, позитивні властивості характеру, поважати себе за них. Їй важко сприймати себе такою, якою є, це сприйняття залежить від оцінки своїх переваг і недоліків. Людині важко сприймати цілісно світ і людей, індивід в меншій мірі здатний приймати своє роздратування, гнів та агресивність як природне, прояв людської природи.

Особи із екзистенціональним типом більш спрямовані бути незалежними у своїх вчинках, прагнуть керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками та принципами, що, однак, не означає ворожості до оточуючих і конфронтації з груповими нормами. Вони не схильні до зовнішнього впливу. Вони гнучкі в реалізації своїх цінностей в поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатні швидко й адекватно реагувати на мінливу ситуацію, здатні цінувати свої позитивні властивості характеру, поважати себе за них, приймати себе такими, які є, незалежно від оцінки своїх переваг і недоліків, можливо, всупереч останнім. Вони цілісно сприймають світ і людей та характеризуються виразністю творчої спрямованості.

Суб'єктам, яким притаманний пасивний тип, здатні до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно-насичених контактів з людьми. Вони віддають собі звіт у своїх потребах і почуттях, добре відчують і рефлексують їх, спонтанно і безпосередньо висловлюють свої почуття. Це не означає відсутності здатності до продуманих, цілеспрямованих дій, а свідчить про можливість і іншого, не розрахованого заздалегідь способу поведінки.

Проведений факторний аналіз показав наявність також значущих відмінностей між типами у ставленні до часу. Ці відмінності стосуються показників компетентності у часі САТ та у ставленні до минулого та теперішнього опитувальника Ф. Зімбардо ZTPІ. Так, за шкалою «компетентність у часі» найвищий бал виявився у активного типу. Це говорить про те, що активному типу найбільш притаманна здатність жити справжнім, тобто переживати справжній момент свого життя у всій його повноті, а не просто як фатальний наслідок минулого або підготовку до майбутнього «справжнього життя», по-друге, відчувати нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, тобто бачити своє життя цілісно. Навпаки, особи з пасивним типом самореалізації орієнтуються лише на один з відрізків часової шкали (минуле, сьогодення або майбутнє) і дискретне сприймають свій життєвий шлях.

За шкалою «теперішнє фаталістичне» найвищий бал виявився в пасивного типу, потім послідовно соціальний, екзистенціальний та активний типи. Можна говорити, що люди пасивного типу живуть саме теперішнім, вони відчують, що їх життя управляється зовні, вони пасивно підкорюються долі та ідеологічним, політичним силам їх навколишнього середовища. Однак позитивна сторона фаталізму — віра в удачу для того, щоб змінити поточні обставини. За шкалою «минуле негативне» найвищий бал отримали особи «пасивного» та екзистенційного типів. Вони постійно вертаються до негативного минулого, мало відкриті новому.

В таблиці 3 приведені відмінності розподілу 4 типів самореалізації студентів за такими спеціальностями, як психологія, філологія та мікробіологія. Вибір саме цих спеціальностей був продиктований тим, що вони, згідно Є. О. Клімову [2], відображають три відмінні картини світу: «людина — людина», «людина — знакова система» та «людина — природа».

Таблиця 3

Розподілення 4 типів самореалізації за спеціальністю

Тип самореалізації	Психологи	Філологи	Мікробіологи
«Соціальний»	61,5 %	35,0 %	33,3 %
«Активний»	7,7 %		18,2 %
«Екзистенційний»	7,7 %	10,0 %	18,2 %
«Пасивний»	23,1 %	55,0 %	30,3 %

Аналізуючи отримані дані, слід відзначити, що серед всіх трьох спеціальностей високу долю складають студенти із пасивним типом самореалізації. На нашу думку, це пов'язано із тим, що вони постійно включені до навчальної діяльності, що потребує від них «підкорення» навчальному процесу, який не в достатній мірі спрямований на самостійність студентів та їх активність в отриманні знань.

За отриманими результатами, серед психологів більше всього поширений соціальний тип самореалізації, це, ймовірно, пов'язано із тим, що спеціальність психологія налаштовує студентів на соціальну активність та спілкування. Серед філологів більш всього осіб пасивного типу – 55 %, це може бути пов'язано з особливостями їхньої спеціальності, оскільки навчання пов'язано із оволодінням великих об'ємів письмового матеріалу. Те, що серед філологів немає людей активного типу, потребує додаткових досліджень.

Порівняно із іншими спеціальностями серед мікробіологів більше всього осіб з активним типом самореалізації.

Таким чином, проведене психологічне дослідження дозволяє зробити кілька висновків: по-перше, самореалізація глибоко пов'язана із часовою орієнтацією людини; по-друге, негативне ставлення до минулого пов'язане із особливим типом самореалізації, що має негативний смисл з боку моделі самореалізації, запропонованої А. Маслоу та Е. Шостромом; по-третє, можна виокремити чотири типи потенціалу самореалізації, що значно відрізняються у власній часовій складовій; по-четверте, існують певні професійні відмінності в самореалізації та її часовій спрямованості, що пов'язано із відмінностями в картині світу.

Список використаних джерел

1. Зарицька В. В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації: Автореф. дис : ... канд. психол. наук: 19.00.07 / В. В. Зарицька; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2006. — 20 с.
2. Клімов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях / Евгений Александрович Клімов. — М. : Издательство МГУ, 1995. — 224 с.
3. Садовнича М., Свинаренко Р. М. Складові потенціалу самореалізації особистості / М. Садовнича, Р. М. Свинаренко // Теоретичні та практичні проблеми розвитку та реалізації

- потенціалу особистості: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців «Розквітання-2». — Одеса: СМІЛ, 2009. — С. 38–40.
4. Соломка Т. М. Самоактуалізація студентів вищих аграрних навчальних закладів I–II рівнів акредитації в процесі професійної підготовки: автореф. дис. : ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т. М. Соломка; Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менедж. освіти». — К., 2009. — 18 с.
 5. Фільчак Ю. В. Часові особливості реалізації власного особистісного потенціалу студентами. Кваліфікаційна робота. ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, 2010. — 59 с.
 6. Ярославцева М. І. Психолого-педагогічні аспекти сутності професійної самореалізації студентів / М. І. Ярославцева // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. — 2007. — № 2. — С. 152–154.
 7. Brace R. A. The dangers of the human potential movement // <http://www.uk-apologetics.net/1humanpotential.html>
 8. Coulson W. R. Full hearts and empty heads: the price of certain recent programs in humanistic psychology // <http://www.ewtn.com/library/academic/fullhear.htm>
 9. Zimbardo P., Boyd J. Time paradox. New-York: Free Press, 2009. — 368 p.

Р. Свиначенко

кандидат психологических наук,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТАМИ СОБСТВЕННОГО ЛИЧНОСТНОГО ПОТЕНЦИАЛА

Резюме

В статье рассмотрены основные временные особенности реализации студентами собственного личностного потенциала. Показана возможность выделения четырех ее типов: активного, пассивного, социального и экзистенциального. Выявлены и проанализированы различия в самореализации студентов разных специальностей.

Ключевые слова: самореализация, психологическое время, временная ориентация, студенты.

R. Svinarenko

candidate of psychological sciences, docent,

Odessa national university named after I. Mechnikov

TIME HABITS OF REALIZATION OF HUMAN POTENTIAL BY STUDENTS

Summary

The article describes the main features of the temporary implementation of different personal potential of students. Four types are allocated: active, passive, social, and existential. The differences in self-actualization of students of different specialties Identified and analyzed.

Key words: self-actualization, psychological time, time orientation, students.